

Innhold

KAPITTEL 1	Hva er sosiale og emosjonelle vansker?	15
	<i>Av Richard Haugen</i>	
1.1	Historisk tilbakeblikk	16
1.2	Ulike definisjoner og betegnelser	20
	<i>Definisjoner som gjelder sosiale vansker</i>	21
	<i>Definisjoner som gjelder emosjonelle vansker</i>	25
	<i>Definisjoner som gjelder både sosiale og emosjonelle vansker</i>	28
	<i>Omfang av sosiale og emosjonelle vansker</i>	29
	<i>En vanske opptrer sjelden alene: Problemet med komorbiditet</i>	29
1.3	Psykologiske teoritilnæringer til forståelse av sosiale og emosjonelle vansker	30
	<i>Atferdsteoretiske tilnæringer</i>	30
	<i>Kognitive tilnæringer</i>	31
	<i>Kombinasjoner av atferdsteoretiske og kognitive tilnæringer</i>	31
	<i>Psykoanalytiske tilnæringer</i>	32
	<i>Humanistiske tilnæringer</i>	34
1.4	Nevrobiologiske teoritilnæringer til forståelse av sosiale og emosjonelle vansker	35
	<i>Genetikk og disposisjoner</i>	35
	<i>Signalstoffer (nevrottransmittere) og hormonaktivitet</i>	36
	<i>Kroppslig/somatisk utrustning</i>	37
1.5	Sosiokulturelle systemtilnæringer til forståelse av sosiale og emosjonelle vansker	38
	<i>Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell</i>	39
1.6	Oppsummering	42
KAPITTEL 2	Påvirkningsfaktorer: Risikofaktorer versus beskyttelsesfaktorer ...	43
	<i>Av Richard Haugen</i>	
2.1	Introduksjon	44
2.2	Risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer knyttet til barnet	45
	<i>Genetisk sårbarhet – direkte og indirekte risikofaktorer</i>	45
	<i>Lærevansker</i>	48
	<i>Selvoppfatning: Følelse av mindreverd versus positivt syn på seg selv ...</i>	50
2.3	Risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer knyttet til miljøet	53
	<i>Risikofaktorer forbundet med fosterperioden</i>	53

	<i>Risikofaktorer forbundet med familien</i>	55
	<i>Risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer forbundet med barnehage</i>	60
	<i>Risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer forbundet med skole</i>	62
	<i>Risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer forbundet med nærmiljø</i>	65
	<i>Ulykker og andre sterkt belastende hendelser</i>	66
	<i>Risikofaktorer knyttet til barn fra fremmede kulturer</i>	67
2.4	Samvirket mellom ulike faktorer: Diatese stressmodellen	68
2.5	Oppsummering	71

KAPITTEL 3 Sosiale vansker. Hvordan kommer de til uttrykk? 73

Av Richard Haugen

3.1	Introduksjon	74
3.2	Alvorlige diagnosebaserte sosiale vansker	75
	<i>Atferdsforstyrrelser: Atferdsforstyrrelse (CD)</i>	
	<i>og opposisjonell atferdsforstyrrelse (ODD)</i>	75
	<i>Oppmerksomhetssvikt og hyperaktivitetsforstyrrelse (ADHD)</i>	
	<i>eller hyperkinetiske forstyrrelser (HD)</i>	78
	<i>Kriminell og antisosial atferd</i>	81
	<i>Kjønn og etnisitet</i>	84
3.3	Andre alvorlige diagnosebaserte sosiale vansker	85
	<i>Autisme</i>	85
	<i>Tics, inklusiv Tourette syndrom</i>	87
	<i>Alkohol- og stoffmisbruk</i>	88
	<i>Schizofreni</i>	93
3.4	Er sviktende sosial kompetanse forbundet med sosiale vansker?	99
	<i>Hva er sosial kompetanse?</i>	99
3.5	Oppsummering	103

KAPITTEL 4 Emosjonelle vansker i form av angstlidelser og stemningslidelser. Hvordan kommer de til uttrykk? 107

Av Richard Haugen

4.1	Introduksjon	108
4.2	Om forholdet mellom normalangst og avvikende angst	110
	<i>Normalangst i form av prestasjonsangst</i>	112
	<i>Normalangst i form av generell angst</i>	114
4.3	Angstlidelser	114
	<i>Fobier</i>	115
	<i>Andre angstlidelser</i>	116
	<i>Angstlidelser – etiologi</i>	117
	<i>Forekomst, kjønnsforskjeller og komorbiditet</i>	120

4.4	Stemningslidelser	121
	<i>Normaldepresjon versus avvikende depresjon</i>	121
	<i>Depressive lidelser (unipolar depresjon)</i>	122
	<i>Manisk-depressiv lidelse (bipolar lidelse)</i>	125
	<i>Stemningslidelser – etiologi</i>	127
	<i>Forekomst, kjønnsforskjeller og komorbiditet</i>	131
	<i>Er lettere (ikke diagnosefunderte) og alvorlige (diagnosefunderte) emosjonelle vansker forbundet med sviktende sosial kompetanse?</i>	132
4.5	Oppsummering	133

KAPITTEL 5 Emosjonelle vansker som spiseforstyrrelser og selvskading – hvordan kommer de til uttrykk, og hvordan kan de forstås? 135

Av Jan H. Rosenvinge

5.1	Innledning	136
5.2	Å forstå med diagnostiske briller	139
	<i>Spiseforstyrrelser</i>	141
	<i>Selvskading</i>	142
5.3	Forekomst og forløp	145
	<i>Spiseforstyrrelser</i>	146
	<i>Selvskading</i>	148
5.4	Risikofaktorer	148
	<i>Spiseforstyrrelser</i>	149
	<i>Selvskading</i>	153
5.5	Tidlige tegn	153
	<i>Spiseforstyrrelser</i>	153
	<i>Selvskading</i>	155
5.6	Kroppslige komplikasjoner og konsekvenser ved spiseforstyrrelser	155
5.7	Perspektiver på forståelse	157
	<i>Å forstå spiseforstyrrelser ut fra standardmodeller</i>	157
	<i>Å forstå selvskading ut fra standardmodeller</i>	160
	<i>Identitetsutvikling – å forstå med normalpsykologiens briller</i>	162
	<i>Å forstå ut fra erfaringsperspektivet</i>	165
5.8	En multifaktoriell forståelse	168
	<i>Nye diagnostiske erkjennelser endrer forståelsen</i>	169
	<i>Kognitive grunnantagelser</i>	171
	<i>Tilknytning, relasjonsutvikling og affekter</i>	176
	<i>Temperament og personlighetstrekk</i>	181
5.9	En modell for sårbarhet, risiko og opprettholdelse	184
5.10	Oppsummering	186

KAPITTEL 6	Tiltaksmodeller med utgangspunkt i førstelinjetjeneste og andrelinjetjeneste	189
	<i>Av Vivian Nilsen</i>	
6.1	Introduksjon	190
6.2	Førstelinjetjeneste og andrelinjetjeneste? Lovhjemling og funksjoner? ..	190
	<i>Førstelinjetjeneste</i>	192
	<i>Andrelinjetjeneste</i>	193
6.3	Førstelinjetjenesten: Kommunens hjelpeinstanser som står barnehage og skole nærmest	194
	<i>Pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT), lovhjemling og funksjoner</i>	194
	<i>Barnevernstjenesten, lovhjemling og funksjoner</i>	196
	<i>Helsestasjon, fastlege og skolehelsetjenesten, lovhjemling og funksjoner</i> ..	198
6.4	Hvordan kan og bør barnehage og skole forholde seg til pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT)?	203
	<i>Hvordan henwise barn og unge til</i> <i>pedagogisk- psykologisk tjeneste (PPT)?</i>	203
	<i>Hvordan er den videre saksgangen fra pedagogisk-</i> <i>psykologisk tjeneste har mottatt en henvisning?</i>	207
6.5	Hvordan kan og bør barnehage og skole forholde seg til barnevernstjenesten?	210
	<i>Hvilke lovpålagte plikter har barnehagen</i> <i>og skolen i forhold til barnevernstjenesten?</i>	210
	<i>Forhold som kan føre til hjelpetiltak</i>	212
	<i>Meldeplikt til barnevernstjenesten</i>	212
	<i>Opplysningsplikt til barnevernstjenesten</i>	213
	<i>Barnehage og skole – sentrale instanser i</i> <i>barnevernstjenestens forebyggende arbeid</i>	215
	<i>Hvordan kan barnehage og skole utarbeide</i> <i>en bekymringsmelding til barnevernstjenesten?</i>	216
	<i>Hvordan er den videre saksgangen fra barnevernstjenesten</i> <i>har mottatt en bekymringsmelding?</i>	217
6.6	Andrelinjetjenesten: Fylkets hjelpeinstanser som skal bistå med nødvendig hjelp og ekspertise til den enkelte kommune som trenger det	224
	<i>Kompetansesentre</i>	224
	<i>Fylkesnemnda for sosiale saker</i>	225
	<i>Fylkesmannen</i>	226
	<i>Bufetat (barne-, ungdoms- og familieetaten)</i>	226
	<i>BUP (Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk)</i>	226
6.7	Oppsummering	227

KAPITTEL 7	Vurdering: Hvordan kartlegge når barn og unge antas å ha sosiale og emosjonelle vansker?	229
	<i>Av Adam Vogt</i>	
7.1	Helhetlig kartlegging og sakkyndig vurdering	230
	<i>Målsettinger for helhetlig kartlegging</i>	231
	<i>Samarbeid om sakkyndig vurdering</i>	232
7.2	Oversikt over kartleggingsmetoder og metodiske problemer	234
	<i>Validitet og reliabilitet</i>	234
	<i>Tester/prøver</i>	237
	<i>Observasjon</i>	240
	<i>Samtaler/intervju</i>	243
	<i>Forholdet mellom test, observasjon og samtale</i>	245
	<i>Sjekklistor/vurderingsskjema</i>	246
7.3	WISC-III	247
	<i>Hva måler testen?</i>	248
	<i>Eksempler på bruk og nyttig informasjon i arbeid med sosiale og emosjonelle vansker</i>	249
7.4	Observasjon	254
	<i>Eksempler på nyttige fremgangsmåter i barnehage og skole</i>	255
	<i>Områder for observasjon</i>	256
7.5	Samtale/intervju	258
	<i>Grunnleggende prinsipper for en god samtale</i>	258
	<i>Eksempler på samtaler med barn</i>	261
	<i>Foreldresamtaler</i>	263
	<i>Samarbeid mellom barnehage/skole, foreldre og eksterne hjelpetjenester ...</i>	264
7.6	Sjekklistor/vurderingsskjema (rating scales)	264
	<i>Achenbachs skjema (Achenbach System of Empirically Based Assessment, ASEBA)</i>	266
7.7	Oppsummering	268
KAPITTEL 8	Samarbeid om behandling eller tiltak	271
	<i>Av Vivian Nilsen og Adam Vogt</i>	
8.1	Introduksjon	272
8.2	Hva forstår vi med samarbeid?	272
	<i>Kollegasamarbeid og samarbeid i personalgrupper</i>	274
	<i>Foreldresamarbeid</i>	275
	<i>Tverrfaglig og tverretattlig samarbeid</i>	277
8.3	Mulige prinsipper for behandling eller tiltak i barnehage og skole.	
	Eksempel på handlingsplan i barnehage og skole	279

8.4	Samarbeid om individuelle opplæringsplaner og individuelle planer ..	294
	<i>Individuell opplæringsplan (IOP)</i>	295
	<i>Individuell plan (IP)</i>	297
	<i>Et illustrerende case</i>	299
8.5	Oppsummering	304

KAPITTEL 9 Krisepedagogikk: Når krisen oppstår 307
Av Jon-Håkon Schultz og Magne Raundalen

9.1	Tilbakeblikk på pedagogisk krisehåndtering	308
9.2	De skjulte krisene og kontakt med hjemmet	311
	<i>Hvorfor bør vi vite noe om kritiske hendelser?</i>	314
9.3	Krisepedagogisk modell	314
9.4	Terapeutisk kommunikasjon	317
	<i>Pappa skal i fengsel – en forklaring til en femåring</i>	318
	<i>Det å fortelle om voldtekt</i>	321
	<i>Hva skal vi si om seksuelle overgrep?</i>	327
	<i>Hva får barn med seg av kriser i media?</i>	329
9.5	Kriseberedskap i andre- og tredjelinjetjenesten	331
	<i>Kriseteam – Rett hjelp til rett tid</i>	331
9.6	Beredskapsplan: Etterpåklok – på forhånd	334
9.7	Oppsummering	337

KAPITTEL 10 Direkte rådgivning for barn og unge med
sosiale og emosjonelle vansker 339
Av Adam Vogt

10.1	Ulike former for rådgivning	341
	<i>Psykoterapi – direkte personlig rådgivning</i>	341
	<i>Konsultasjon</i>	343
	<i>Veiledning</i>	346
	<i>Systemarbeid</i>	347
	<i>Avsluttende kommentar</i>	347
10.2	Relasjonens betydning: Humanistisk tilnærming	348
	<i>Kongruens/ekthet</i>	349
	<i>Positiv aktelse / akseptering</i>	350
	<i>Empati</i>	351
	<i>Eksempler og avsluttende kommentar</i>	353
10.3	Betydningen av tankemessig bearbeiding og utprøving av endret atferd: REBT, en primært kognitiv tilnærming	355
	<i>ABC-teori og irrasjonelle tanker</i>	356
	<i>Rådgiverrollen og metoder i rådgivning</i>	357
	<i>Noen eksempler og avsluttende kommentar</i>	358

10.4	Aktuelle eksempler på bruk av teknikker forankret i kognitiv/atferdsteoretisk tradisjon	362
	<i>Avtaler/kontrakter</i>	363
	<i>Self management</i>	363
	<i>Selvkontrolltrening</i>	364
	<i>Selvhevdelsestrening</i>	365
	<i>ICPS: Interpersonal Cognitive Problem – Solving</i>	366
10.5	Robert Carchuffs problemløsende rådgivningsmodell	367
	<i>Rådgivningsferdigheter knyttet til fire faser i arbeidet</i>	368
	<i>Et illustrerende case</i>	371
10.6	Endringsfokuset rådgivning/ motivational interviewing	375
	<i>Helseskadelig og avhengighetspreget atferd</i>	376
	<i>Ambivalens</i>	377
	<i>Motivasjon og tillit til egen mestringsevne</i>	377
	<i>Naturlige endringsprosesser</i>	379
	<i>Grunnsyn og prinsipper for rådgivning</i>	380
	<i>Strategier for arbeid med motivasjon, mestringstillit, ambivalens og beslutningstaking</i>	382
10.7	Oppsummering	385

KAPITTEL 11 **Hvordan kan man hjelpe barn og ungdom med atferdsforstyrrelser?**387
Av Richard Haugen

11.1	Introduksjon	388
11.2	En teorimodell som grunnlag for analyse og intervensjon	388
	<i>Teorimodellen presisert</i>	390
11.3	Hvordan endre negative relasjoner?	393
	<i>Trinn 1: Gjør noe positivt sammen</i>	393
	<i>Trinn 2: Vektlegg positive tiltalemåter og unngå kravformuleringer</i>	394
	<i>Trinn 3: Bevisstgjøring av egne handlinger, tanker og følelser</i>	394
	<i>Trinn 4: Endre feilaktig tenkemåte og trene på kontroll av negative følelser.</i>	395
	<i>Trinn 5: Vektlegg ros og belønning og ignorer negativ atferd</i>	397
	<i>Trinn 6: Bryt tvangspregede og negative samhandlingsmønstre</i>	398
	<i>Trinn 7: Tren på bearbeiding av konflikter og lær problemløsningsstrategier</i>	400
	<i>Trinn 8: Innøv sosial kompetanse</i>	401
11.4	“De utrolige årene” (DUÅ)	403
	<i>DUÅ – teorigrunnlag</i>	404
	<i>Foreldreprogrammene “BASIC” og “ADVANCE”</i>	404
	<i>Dinosaurusskolen</i>	405
	<i>Pedagogprogrammet</i>	407

11.5	“Parent Management Training” (PMT)	407
	“Positiv atferd, støttende læringsmiljø og samhandling i skolen” (PALS)	411
11.6	“Multisystemisk terapi” (MST)	411
	<i>Prosessen i intervensjonen</i>	412
11.7	Oppsummering	415

KAPITTEL 12 Hvordan kan man hjelpe barn og ungdom med andre sosiale vansker? 417

Av Richard Haugen

12.1	Introduksjon	418
12.2	Hvordan kan man hjelpe barn og ungdom med oppmerksomhetssvikt og hyperaktivitetsforstyrrelse (ADHD) eller hyperkinetiske forstyrrelser (HD)?	419
	<i>Farmakologisk intervensjon</i>	421
	<i>Psykososial intervensjon</i>	422
	<i>Et forskningsbasert kombinert behandlingsopplegg</i>	424
12.3	Hvordan kan barn med Tourette syndrom (TS) få en så tilpasset og inkluderende opplæring som mulig?	425
	<i>Farmakologisk intervensjon</i>	426
	<i>Informasjon til barnehage/skole</i>	426
	<i>Psykososial intervensjon</i>	426
12.4	Hvordan kan man hjelpe barn med autisme?	430
	<i>Tren på sosiale ferdigheter (sosial kompetanse) og språk</i>	431
	<i>Generaliser lærte ferdigheter</i>	433
12.5	Hvordan kan man hjelpe ungdom som sliter med alkohol- og stoffmisbruk?	435
	<i>Behandling eller tiltak for ungdom som bruker stoff</i>	435
	<i>Behandling eller tiltak for ungdom som misbruker stoff</i>	437
12.6	Hvordan kan man hjelpe barn og ungdom som sliter med schizofreni?	441
	<i>Farmakologisk intervensjon</i>	442
	<i>Psykososial intervensjon</i>	442
12.7	Oppsummering	446

KAPITTEL 13 Hvordan kan man hjelpe barn og ungdom med angstlidelser og stemningslidelser? 449

Av Richard Haugen

13.1	Introduksjon	450
13.2	Innføring i sentrale aspekter ved følelser generelt og egne følelser spesielt samt oppøving i følelseskontroll og det å kunne navngi og gi uttrykk for egne følelser	451

	<i>Lære om følelser generelt</i>	451
	<i>Lære å utforske og identifisere egne følelser</i>	454
	<i>Lære at tanker, handlinger og kroppslige reaksjoner er knyttet til følelser</i> ..	455
	<i>Lære å kontrollere og regulere egne følelser</i>	457
13.3	Programmer for forebygging og behandling av emosjonelle vansker ...	461
13.4	Intervensjon rettet mot de enkelte angstlidelsene	462
	<i>Farmakologisk intervensjon relatert til angstlidelsene</i>	463
	<i>Fobiene og eksponeringsterapi</i>	463
	<i>Panikkangst</i>	467
	<i>Generalisert angstlidelse</i>	469
	<i>Tvangslidelse (obsessiv-kompulsiv lidelse)</i>	470
	<i>Posttraumatisk stresslidelse</i>	471
13.5	Intervensjon rettet mot stemningslidelsene	472
	<i>Nevrobiologiske tilnærminger</i>	473
	<i>Psykologiske tilnærminger</i>	475
	<i>En kort sammenligning av farmakologisk intervensjon, kognitiv atferdsterapi og interpersonlig terapi med hensyn på effekt</i> ...	480
13.6	Oppsummering	481

KAPITTEL 14 Spiseforstyrrelser – forebygging, oppfølging og behandling483
Av Runi Børresen og Jan H. Rosenvinge

14.1	Innledning	484
14.2	Forebygge sykdom eller fremme helse?	487
14.3	Befolkningsstrategier – hva består de av og hvordan virker de?	489
	<i>Skolebaserte sykdomsforebyggende programmer</i>	489
	<i>Helsefremmingsperspektivet</i>	492
14.4	Individorienterte strategier – “den lille kulturen”	494
14.5	Effekt av forebyggingstiltak	496
14.6	Hvordan hjelpe barn og ungdom med mulige spiseforstyrrelser?	499
	<i>I barnehagen</i>	500
	<i>I skolen og primærhelsetjenesten</i>	502
	<i>I spesialisthelsetjenesten</i>	510
14.7	Oppsummering	516

Litteratur

Register